

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ФІНАНСОВИМИ ІНДИКАТОРАМИ

Анотація. У статті проведено дослідження теоретичних аспектів оцінки ефективності діяльності підприємства. Розроблено теоретичну модель для оцінки ефективності використання виробничих фондів підприємства. Для комплексної оцінки ефективності діяльності підприємства розроблено модель, що відображає взаємозв'язки між його фінансовими індикаторами.

Ключові слова: ефективність, комплексна оцінка ефективності, фінансові індикатори, аналіз взаємозв'язків, економіко-математичне моделювання.

Summary. Research of theoretical aspects of estimation of efficiency of activity of enterprise is conducted in the article. A theoretical model is worked out for the estimation of efficiency of the use of productive funds of enterprise. For the complex estimation of efficiency of activity of enterprise a model which represents intercommunications between his financial indicators is worked out.

Key words: efficiency, complex estimation of efficiency, financial indicators, analysis of intercommunications, economic design.

Постановка проблеми. Проблема ефективності виробництва завжди посідала важливе місце серед актуальних проблем економічної науки. Зацікавленість нею виникає на різних рівнях управління економікою: від власників підприємства до керівників держави. Зрозуміло, що в умовах ринку для забезпечення економічного розвитку підприємства керівники змушені постійно контролювати і підвищувати економічну ефективність своєї діяльності. Саме у цьому полягає вирішальна роль підприємств як самостійних, але невід'ємних елементів економіки. Ефективність діяльності підприємств, їх незалежність та розвиток характеризуються різними показниками, які констатують приналежність їх до певного економічного становища та враховують зміни економічних процесів. Визначення таких показників як елементів управління сталим розвитком підприємства є дуже важливим. Але, на жаль, в науковій літературі розкриваються тільки окремі аспекти щодо визначення показників економічної ефективності діяльності підприємства. Актуальність проблеми обумовлюється вищевикладеними загальними причинами, які спонукають до створення концептуальної моделі оцінки ефективності діяльності підприємства на основі взаємозв'язків між фінансовими індикаторами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені питання є об'єктом уваги як зарубіжних, так і вітчизняних науковців-економістів, що знайшло відображення в роботах таких учених, як А. Шеремет, В. Ковальов, Г. Савицька, С. Довбня, С. Дорогунцова, С. Знахур, Л. Забродська,

К. Півоваров, Р. Сайфулін, Г. Шмален, І. Герчикова, О. Ефімов, А. Стоун, Дж. Шонесси, К. Хитчинг, Т. Пашенко, С. Минухин та ін.

Об'єктом дослідження є показники аналізу фінансового стану підприємства, на основі яких пропонується модель для оцінки ефективності діяльності підприємства.

Предметом дослідження є теоретичні, науково-методичні та практичні основи оцінки ефективності діяльності підприємства.

Метою статті є подальший розвиток та вдосконалення методики оцінки ефективності діяльності підприємства.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідження теоретичних аспектів оцінки ефективності діяльності підприємства;

- розроблення теоретичної моделі для оцінки ефективності використання виробничих фондів підприємства;

- моделювання взаємозв'язків між фінансовими індикаторами діяльності підприємства для комплексної оцінки ефективності діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною і методологічною основою дослідження є сучасні положення економічної теорії, які подані в працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Під час дослідження були використані такі методи: літературний, індуктивний, дедуктивний, порівняльний, системного аналізу та синтезу.

Поняття ефективності як економічної категорії достатньо досліджувалось у вітчизняній і

зарубіжній економічній літературі, проте до цього часу немає однозначного чіткого трактування економічної сутності цієї категорії та єдиних критеріїв, за якими вона може бути оцінена кількісно і якісно. Значною мірою це пояснюється складністю і багатогранністю категорії ефективності [1, с. 181].

З поглибленням досліджень цієї категорії змінювались підходи щодо визначення й оцінки ефективності. Так, якщо роботи науковців кінця XIX — початку XX століття присвячувались пошуку шляхів ефективного виробництва на рівні виконавців виробничих процесів, поступово акценти зміщувались у бік управління ефективністю на рівні організації та економічної системи.

Сьогодні проблема ефективності займає ключову позицію в економічній науці і практиці. Загальне поняття ефективності є достатньо широким і вживається в найрізноманітніших сферах.

Термін «ефект» у перекладі з латинської означає «результат». Отже, категорія «ефективність» може інтерпретуватися як «результативність». Термін «ефект» має значення результату, наслідку зміни стану певного об'єкта, зумовленої дією зовнішнього або внутрішнього фактора.

Фактично визначення ефективності діяльності підприємства полягає в оцінці його результатів. Такими результатами можуть бути обсяги виготовленої продукції в натуральному чи вартісному виразі або прибуток. Але ж сама по собі величина цих результатів не дає змоги робити висновки про ефективність або неефективність роботи підприємства, оскільки невідомо, якою ціною отримані ці результати. Звідси для отримання об'єктивної оцінки ефективності підприємства необхідно також врахувати оцінку тих витрат, що дали змогу одержати ті чи інші результати [2, с. 6].

В економічній літературі запропоновано безліч концептуальних підходів до оцінки економічної ефективності [3, с. 94–95; 4].

К. В. Півоваров намагається оцінити ефективність використання ресурсного потенціалу підприємства, враховуючи витрати, що виходять з категорії «оборотні кошти», а саме: річний фонд заробітної плати, витрати води, електроенергії, газу і тепла.

І. Н. Герчикова пропонує рахувати ефективність щодо реальних витрат виробництва. При цьому, вона вважає, що ефективність слід визначати через рентабельність активів, через рентабельність власного капіталу і позикового капіталу.

А. Д. Шеремет і Р. С. Сайфулін пропонують визначати ефективність авансованих ресурсів і ефективність спожитих ресурсів, а також оборотність і рентабельність коштів або їх джерел.

О. В. Ефімова приходять до висновку, що ефективність доцільно визначати через рента-

бельність використаного капіталу, причому у разі залучення позикових засобів треба враховувати також фінансові витрати (відсотки). Треба зазначити, що для визначення рентабельності слід брати чистий прибуток.

Г. Шмален вважає, що оцінювати ефективність діяльності підприємства треба на підставі його економічності. Під економічністю автор розуміє отримання певного результату за найменшими витратами або заданим обсягом витрат. Основними показниками діяльності підприємства в ринкових умовах Г. Шмален називає фінансову стійкість і прибуток (рентабельність). Причому під останньою він розуміє рентабельність капіталу.

Наведені вище пропозиції визначати ефективність оборотності капіталу або щодо витрат виробництва, або на основі чистого прибутку, або щодо спожитих ресурсів — вважаємо частковими, такими, що не відображають основної мети діяльності підприємства або що відображають її неповно. На нашу думку, для формування загального висновку щодо ефективності роботи підприємства доцільно використовувати комплексну систему показників, яка поєднує всі названі підходи. Тобто ефективність функціонування підприємницьких структур необхідно оцінювати за допомогою фінансових індикаторів. Оцінювання діяльності підприємств на засадах фінансових індикаторів є найпростішим з позиції доступу до інформації і простоти методики розрахунків визначених показників.

Найважливішою групою показників під час оцінки ефективності діяльності підприємства є показники прибутковості (рентабельності). Пояснення терміна «рентабельність» не визначає різних думок, оскільки, так чи інакше, рентабельність є співвідношенням прибутку і капіталу, вкладеного у створення цього прибутку. Зрозуміло, що обов'язковою і важливою складовою фінансового аналізу має бути оцінка показників рентабельності підприємства, яку пропонується здійснювати за такими показниками:

- рентабельність продажів;
- рентабельність основної діяльності;
- рентабельність основного капіталу;
- рентабельність власного капіталу;
- період окупності власного капіталу;
- рентабельність активів;
- рентабельність усього капіталу підприємства та ін. [5].

Як вже було зазначено, коефіцієнти рентабельності (прибутковості) підприємства є найважливішим під час оцінки ефективності діяльності підприємства. Для більш детального аналізу рентабельності діяльності підприємства ми пропонуємо відокремити показник рентабельності виробничих фондів, тому що саме цей показник є найбільш проблемним на підприємствах України.

У процесі наукового дослідження виявлено, що на загальну рентабельність виробничих фондів впливає матеріалоемність продукції, трудоміст-

кість продукції, амортизаційна ємність продукції, швидкість обертання основного капіталу та швидкість обертання оборотних засобів (рис. 1).

Рентабельність виробничих фондів (R_ϕ)				
Швидкість обертання основного капіталу (λ^F) $\lambda^F = \frac{A}{F}$	Трудомісткість продукції (λ^U) $\lambda^U = \frac{U}{N}$	Швидкість обертання оборотних засобів (λ^E) $\lambda^E = \frac{E}{N}$	Амортизаційна ємність продукції (λ^A) $\lambda^A = \frac{A}{N}$	Матеріалоемність продукції (λ^M) $\lambda^M = \frac{M}{N}$

Рис 1. Фактори, котрі впливають на загальний рівень рентабельності виробничих фондів (розроблено авторами особисто)

Таким чином, аналіз ефективності використання виробничих фондів пропонуємо здійснювати за допомогою п'ятифакторної моделі:

$$R_\phi = \frac{1 - \left(\frac{M}{N} + \frac{U}{N} + \frac{A}{N} \right)}{\frac{F}{N} \times \frac{A}{N} + \frac{E}{N}} = \frac{1 - (\lambda^M + \lambda^U + \lambda^A)}{\frac{\lambda^A}{\lambda^F} + \lambda^E}, \quad (1)$$

де N — виготовлена продукція; U — витрати на оплату праці; M — матеріальні витрати; F — основні виробничі фонди; A — амортизація; E — оборотні засоби.

На основі запропонованої моделі підприємство може об'єктивно оцінити ефективність використання виробничих фондів та сконструювати стратегію управління, яка призводить до якісно нового стану підприємства в цілому.

Під час комплексної оцінки ефективності бізнесу недостатньо самостійно оцінювати фінансові індикатори. Ми вважаємо, щоб відповісти на питання: ефективний бізнес чи ні, потрібно розглядати фінансові індикатори у взаємозв'язку і взаємозалежності, при цьому необхідно поєднання двох принципів: повноти охоплення та мінімізації кількості фінансових індикаторів.

Яскравим прикладом взаємозв'язків між фінансовими індикаторами є формула корпорації «Дюпон»:

$$RVK = O_a \times M_k = \frac{NP}{O} \times \frac{O}{A} \times \frac{A}{VK}, \quad (2)$$

де RVK — коефіцієнт рентабельності власного капіталу; O_a — коефіцієнт оборотності активів; M_k — мультиплікатор капіталу; NP — чистий прибуток; O — обсяг реалізації; A — середньорічна вартість активів; VK — середньорічна вартість власного капіталу [6].

Формула корпорації «Дюпон» відображає взаємозв'язок рентабельності власного капіталу з рентабельністю діяльності підприємства, оборотністю його активів та структурою джерел фінансування, тобто параметрами, які впливають на розмір ключового показника. Зауважимо, що наведена модель є дискусійною, оскільки якщо підприємство працює збитково, тобто є нерентабельним, то за цих умов розгортання моделі є неможливим. Йдеться про те, що базовий показник моделі взаємозв'язків фінансових індикаторів має відображати відношення між такими показниками, які є властивими всім підприємствам.

Ми пропонуємо комплексну модель, яка характеризує ефективність використання усього капіталу, незалежно від джерел залучення ресурсів, і швидкість втілення капіталу у вартості виготовленої та реалізованої продукції:

$$O_a = \frac{O}{A} = \frac{O}{VK} \times \frac{VK}{A} = \frac{O}{Z} \times \frac{Z}{VK} \times \frac{VK}{Z} \times \frac{Z}{A} = \frac{O}{DZ} \times \frac{DZ}{Z} \times \frac{Z}{VK} \times \frac{VK}{Z} \times \frac{Z}{NP} \times \frac{NP}{A}, \quad (3)$$

де O_a — коефіцієнт оборотності активів; NP — чистий прибуток; O — обсяг реалізації; A — середньорічна вартість активів; VK — середньорічна вартість власного капіталу; Z — середньорічний обсяг зобов'язань підприємства; DZ — середньорічний обсяг кредиторської заборгованості.

Ключовим індикатором моделі є коефіцієнт оборотності активів (рівень капіталовіддачі). Значення цього показника в динаміці повинно збільшуватися, що свідчитиме про нарощування інтенсивності використання наявного капіталу. Крім цього, його значення суттєво розрізняються залежно від спеціалізації та сфери діяльності підприємства, його розмірів та масштабів, рівня диверсифікації тощо. Цей показник розраховується на основі фінансової звітності, тобто є простим з позиції доступу до інформації, обчислення і легко визначається на підприємствах будь-якої галузі незалежно від результатів діяльності.

На рівень капіталовіддачі підприємства впливають структура його капіталу й оборотність власного капіталу. Коефіцієнт автономії відображає питому вагу власного капіталу в загальному обсязі коштів, авансованих у діяльність підприємства, та характеризується нормативним значенням (0,5–0,8). Коефіцієнт оборотності власного капіталу показує ефективність його використання і швидкість втілення власних коштів підприємства у вартості виготовленої та реалізованої продукції, його значення в динаміці повинні прямувати до збільшення. У свою чергу, на цей показник безпосередньо впливає коефіцієнт індексації дебіторської заборгованості, який відображає швидкість обертання дебіторської заборгованості, розширення чи згорання кредитування підприємства. Цей коефіцієнт повинен прямувати до збільшення, що свідчатиме про зменшення середнього терміну розрахунків боржників з підприємством. Також на рівень оборотності зобов'язань впливає коефіцієнт співвідношення заборгованості, який частково відображає інтенсивність руху коштів на підприємстві, тобто його розрахунковий потенціал, і має бути меншим від 1.

На рівень оборотності власного капіталу впливають коефіцієнти оборотності зобов'язань і коефіцієнт фінансування. Коефіцієнт фінансування характеризує залежність підприємства від залучених коштів, нормативне значення якого становить (0,25–1,0), і в динаміці повинен прямувати до зменшення. Коефіцієнт оборотності зобов'язань відображає швидкість обертання заборгованості підприємства, розширення чи згорання кредитування його діяльності, чим він більший, тим менший середній термін розрахунків за зобов'язаннями підприємства.

Надалі на коефіцієнт автономії впливає коефіцієнт співвідношення джерел фінансування, який характеризує залежність підприємства від залучених коштів, він повинен перевищувати 1 і в динаміці прямувати до збільшення. З ним також тісно пов'язаний коефіцієнт фінансової напруженості, який не повинен перевищувати значення 0,5 і в динаміці має прямувати до зменшення. У свою чергу, на рівень коефіцієнта фінансової напруженості впливають два взаємозв'язані між собою показники:

— коефіцієнт рентабельності активів, який відображає, скільки прибутку приносить кожна

гривня сукупного капіталу підприємства; він має бути більше 0 і прямувати до збільшення;

— коефіцієнт заборгованості, який відображає, у скільки разів заборгованість підприємства за зобов'язаннями (поточними і довгостроковими) перевищує чи є меншою від прибутку підприємства; він повинен прямувати до зменшення.

Висновки. Таким чином, запропоновано модель взаємозалежності між фінансовими індикаторами, ключовим елементом якої є показник капіталовіддачі. Наведена модель містить основні показники фінансової стійкості, платоспроможності, ділової активності та рентабельності. З огляду на це, доцільно вважати, що запропонована модель може використовуватися для аналізу економічної діяльності підприємницьких структур різноманітних видів діяльності.

Література

1. Москаленко В. П. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа діагностики його банкрутства / В. П. Москаленко, О. Л. Пластун // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 6. — С. 180–192.
2. Крайник О. М. Управління стратегією сталого розвитку підприємства: автореферат дисертації на здобуття ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 «Економіка та управління підприємством» / О. М. Крайник ; Класичний приватний університет. — Запоріжжя, 2009. — 23 с.
3. Костирко Л. А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства : монографія / Л. А. Костирко. — [2-ге вид., перероб. і доп.] — Х. : Фактор, 2008. — 336 с.
4. Марченко О. І. Фінансові аспекти ділової активності підприємств / О. І. Марченко // Фінанси України: Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал. — 2007. — № 5. — С. 136–143.
5. Баліцька В. В. Доходи та рентабельність діяльності підприємства України: макроекономічна оцінка / В. В. Баліцька // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. — № 9. — С. 59–64.
6. Несвет В. І. Модель аналізу рентабельності власного капіталу / В. І. Несвет // Вісник економічної науки України. — 2006. — № 2. — С. 126–129.